

Néhány szubjektív megjegyzés a Közoktatás-fejlesztési program első két évéhez

Kb. 2 évvel ezelőtt döntött úgy a Soros Alapítvány, hogy egy önálló Közoktatás-fejlesztési programot indít el, most folyik az eredmények értékelése és ezek fényében az egyes részprogramok újragondolása. Az évfordulós ünnepelés mellett talán az is aktualitást ad egyfajta összefoglaló elemzésnek, hogy most folyik az Alapítvány teljes struktúrájának a megváltozott igényekhez igazítása is. Ennek oka, hogy megváltozott a közoktatás egész rendszere. Jelentős új állami források nyíltak meg, többek között a Soros program hatására.

A jelenlegi helyzetet valamennyire ismerve nyugodt szívvel állíthatom, hogy nincs szükség a program eredeti stratégiájának módosítására. Inkább az a feladat, hogy az eredeti elképzeléseknek megfelelően következetesen folytassuk azt a hálózatfejlesztést, amelyre a kezdetektől vállalkoztunk.

Mi volt ez a stratégia? Célként azt fogalmaztuk meg, hogy a magyar közoktatás egészének nyitottabbá, demokratikusabbá tétele érdekében keressük meg azokat az évek óta önerőből folyó fejlesztéseket, amelyek alkalmassá tehetők széles körben és viszonylag gyorsan megvalósítható formában a változások támogatására. Ennél egy kicsit konkrétan a program keretében arra vállalkoztunk, hogy a gyerekekről szóló, a mai magyar viszonyok problémára válaszokat kereső iskolarendszer fejlesztésében vegyünk részt.

Abból indultunk tehát ki, hogy egy a polgári demokrácia értékei alapján működő modern sokszínű iskola megteremtése érdekében "csak" az a feladatunk, hogy megtaláljuk és támogassuk azokat a helyi kezdeményezéseket, amelyek mozgásba hozzák a közoktatás modern erőt. A program alapelveinek megfogalmazásakor tehát abból indultunk ki, hogy nincs szükség új, előzmény nélküli fejlesztések kezdeményezésére a közoktatás-fejlesztés keretében, hanem a már meglévő helyi kezdeményezések befejezését, és mások számára való elérhetőségét kell elsősorban biztosítani. Ebből a szempontból ez az első időszak egy kicsit a feltérképezés időszaka is volt. A részprogramoknak az éves elemzés elkészítése során külön ki kell majd térni azoknak a tapasztalatoknak a rögzítésére, amik arra vonatkoznak, hogy hol mi is folyik, melyek azok a kezdeményezések, amelyek széles körben sok gyereknek, iskolának, szülőnek, tanárnak már viszonylag rövid idő alatt is komoly segítséget nyújthatnak egy kicsit nyitottabb, demokratikus iskolarendszer kialakításában. Ebben az értelemben valószínűleg a következő évre vonatkozó pályázataink megfogalmazásakor már sokkal hatékonyabbnak kell lennünk, meg kell gondolnunk, hogy lehet-e "vagy inkább szabad-e" folytatni azt a jónéhány részprogramon belül érzékelhető gyakorlatot, amely inkább a minél több helyre kevés pénzt elvélből indul ki. Mindenképpen szükségesnek látom a töménytelen pályázat (a sikertelenek is) feldolgozása után már a következő évre megtalálni azokat a kiemelt pontokat, amelyek egy-egy részprogram keretében célirányos és a program sikere szempontjából hatékony fejlesztési lehetőségeket teremtenek.

Az első pillanattól kezdve alapvető célként fogalmaztuk meg egy olyan információs hálózat kiépítését, amely lehetővé teszi azt, hogy a közoktatásban érintettek tudjanak egymásról, ne egy szűk szakmai elit privilégiuma legyen az Alapítvány erőforrásaihoz való hozzáférés, de ami még ennél is fontosabb a mi segítő közreműködésünkkel jöjjenek létre azok a helyi szakmai központok, amelyek valóságos információ- és tapasztalatcserét tesznek lehetővé. Egy ilyen hálózat technikai és személyi feltételeit létrehoztuk. Azonban nagy kérdés, hogy ki lesz ennek a rendszernek a gazdája. Ki fogja információval, - a Közoktatás-fejlesztési program messze túlmutatóan - ellátni ezeket az információs helyeket, mitől válik ez a hálózat egy tőlünk függetlenül is létező, fejlesztési intézményrendserré. Az már most is egyértelműen látszik, hogy ez a rendszer csak tőlünk nem válik működőképesé. Elkerülhetetlen, hogy a Művelődési és Közoktatási Minisztérium és a Megyei Pedagógiai Intézetek a jószándékuk folyamatos kinyilvánításán túl valóságos partnerekké váljanak ebben az egész program szempontjából meghatározó jelentőségű fejlesztésben. Ehhez sürgősen tisztáznunk kell elsősorban a minisztérium, a jelenleginél jóval aktívabb szerepvállalását. Erre ma már több esély van, hiszen az információs hálózat 96-tól nemcsak a Soros Alapítvány ügye, hanem legalább ennyire az MKM-é és MPI-é. Ma azonban még mindig úgy tűnik, hogy az érintett együttműködő partnerek (MKM - Főváros - Megyei Pedagógiai Intézetek stb.) inkább csak hivatkozási alapnak tekintik a Közoktatás-fejlesztési programot és kevésbé egy olyan együttműködő partnernek, amely elkerülhetetlenül igényli az érintett intézmények saját erőforrásainak mozgósítását. A Soros Alapítványt ismerő partnereinkben még gyakran az a kép meghatározó, hogy az Alapítvány a saját ügyeknek pénznyerő automataként működő forrása. Ennek megváltoztatása elemi feltétele a Közoktatás-fejlesztési program céljainak, céljai megvalósításának.

Ennél jóval kedvezőbbnek tűnik a helyzet a vállalkozó szférával való kapcsolatunkban. Az esetek többségében tisztáznunk kellett - és a továbbiakban is következetesen ragaszkodnunk kell -, hogy maga az Alapítvány nem támogat profitorientált vállalkozásokat, de örömmel együttműködik azokkal egy-egy konkrét cél megvalósításában.

A program persze nagyon sokat változott az elmúlt két év során, de értelmezésem szerint nem szükséges az eredeti stratégia módosítása. Sőt az a feladatunk, hogy a hátralévő két évben befejezzük azt, amit elkezdtünk és aminek hatása ma már szinte a közoktatás egészében érzékelhető motorja a közoktatás fejlődésének.

Néhány általános megjegyzés a folytatásra vonatkozóan:

Nincs már sok időnk, eltelt a programra szánt idő fele. Az eddigieknél nagyobb hangsúlyt kell fektetni a már megszületett fejlesztések terjesztésére, hozzáférhetővé válására.

Elérkezett - a majd nélkülünk is működni tudó hálózatfejlesztés időszaka. Olyan egymásra épülő a napi munkákra is hatással lévő iskolai rendszereket kell létrehozni, amelyek saját régiójukban a lehető legszélesebb körben válhatnak az előrelépés bázisává, motorjává. Ezek a hálózatok csak akkor érnek valamit, ha túllépve saját korlátaikat közvetlen környezetükre is hatással vannak. Ez persze azt is jelenti, hogy a következő időszakban koncentrálni kell lehetőségeinket a már kiválasztott célprogramokra.

Ez aktívabb - szélesebb szakértői bázisra épülő - közreműködést igényel a program koordinátoraitól. Azonban nem lehet célunk továbbra sem a közvetlen működtetés, az önjáró apparátus létrehozása. Meg kell tartani azt a kiinduló pontunkat, hogy nem kitalálni, hanem segíteni kell a már létező kezdeményezéseket. A hosszú távú létezés feltétele a saját lábára állás. Nem

szabad olyan fejlesztéseket elindítani, amelyek kizárólag az Alapítványra támaszkodva működnek. Együttműködő, saját erőforrásokat is mozgósító partnerekre van szükség.

Az alábbiakban külön-külön (részprogramként) teszek kísérletet - inkább csak vázlatos formában - a jelenlegi helyzet elemzésére és az általam fontosnak vélt változások megfogalmazására. Nem átfogó elemzésre vállalkozom tehát, hanem csak a számomra fontos elemek jelzékenységű megfogalmazására (inkább csak vitaindítóként) Az egyes részprogramokat nem fontossági sorrendben tárgyalom, hanem ahogy eszembe jutnak.

Számítógépes iskola a nyílt társadalomért

Összességében ez a legnagyobb részprogramunk. Talán itt érzékelhető leginkább az a kettősség, melyre már a bevezetőben is utaltam. A részprogram stratégiája semmit sem változott - és nincs is erre szükség -. Továbbra is érvényes alapelve, hogy nem a szűk értelemben vett számítástechnika oktatást kívánjuk támogatni, hanem az informatikát mint olyan eszközt, amely az egyik alapvető mozgatórugója lehet egy nyitottabb - valóságos esélyegyenlőséget teremtő - iskolai környezet kialakításának. Az informatika mint eszköz feltétele lehet a demokratikus nyilvánosságnak, valóságos együttműködésnek határokon belül és kívül. Tehát a program célja ma is aktuális, minden ponton vállalható. Az eszközök azonban jelentősen megváltoztak. Első lépcsőként (még a Közoktatás-fejlesztési programot megelőzően) számítástechnikai szaktantermeket szereltünk fel modern felhasználói programokkal, tanárképzéssel, hálózati működéssel. Kb. 100 iskola jutott a Soros Alapítvány segítségével olyan eszközökhöz, melyek megalapozták a számítástechnika napi használatát a közoktatás széles körében. Ezek az iskolák ma is alapját - ha tetszik hálózatát - képezik a középiskolai informatika oktatásnak a szó már fent említett felhasználói értelmében. Az első két pályázatban nyertes iskolák ma már esetek nagy részében az adott régió "bázisiskolái", ahol a tanárok továbbképzésétől kezdve, önálló diákvállalkozásokon keresztül a felhasználói versenyekig eszközként használják a számítástechnikát. Gyakran ezek az iskolák a sikeres pályázók a Jefferson programban.

Már '95-ben látható volt a robbanásszerű fejlődés, melynek eredményeként nagyságrenddel megnőtt a közoktatásban - elsősorban középfokon - a számítástechnikai eszközök száma. Ez a növekedés olyan gyors volt és előkészítés nélküli, hogy sok iskolában komolyan megkérdőjeleződött az eszközök hatékony kihasználásának lehetősége is. Azt is érzékeltük, hogy az informatikai eszközök gyakran, "bent ragadtak" a számítástechnika szaktantermekben, nem szolgálva ezzel az általunk megfogalmazott célokat. A probléma megoldásaként talákoztunk az iskolai könyvtárakkal mint igazi civil helyekkel az iskola világában.

Az is látható volt, hogy a könyvtár jelentősége a könyvek árának növekedésével és az információk robbanással együtt jelentős mértékben megnő. Miközben a tárgyi feltételek szempontjából elszegényedő iskoláknak a könyvtárak fejlesztésére jutott a legkevesebb pénz. Ez a helyzet tette szükségessé az információk program keretében egy új könyvtárfejlesztési program meghirdetését. Ez a program önmagában is egy hálózatfejlesztés első jelentős lépése, melynek eredményeként már '96-ban 150 iskola könyvtára kapcsolódhat be a internet szolgáltatásba és juthat hozzá olyan eszközökhöz, programokhoz, amelyek igazi alapjait jelenthetik az információhoz való hozzájutásnak, valóságos együttműködésnek az érintett iskolák között. A program sikerét önmagában is bizonyítja a kb. 1000 pályázat, a pályázatok jelentős részének színvonala. Ezek ismeretében megfontolandónak látom a folytatás, más programokban már ismert módját. Nem kéne új pályázatot kiírni '97-ben, hanem a "második" 150 iskolát kéne az elsőkhöz hasonlóan felszerelni a kommunikációs rendszerbe való kapcsolódás feltételeivel. Az így létrehozott 300 állomással bíró - a Soros C3-ből üzemeltetett - hálózat a minisztériumi fejlesztésekkel együtt lényegében a teljes magyar középiskolai kör számára elérhetővé teszi az internet szolgáltatást. A továbbiakban nincs más dolgunk mint ezt a rendszert használni, a szó igazi értelmében kihasználni (versenyek, pályázatok, kommunikációs rendszerek, információk, kapcsolatok stb.). '97-től tehát már az is feladat, hogy a tényleges működés érdekében kihasználjuk ezt a rendszert.

E hálózat részeként kell működniük azoknak a programoknak is, melyek más célokból juttak - vagy jutnak - hozzá az internethez mint lehetőséghez.

A cél tehát kettős. Egyrészt a XXI. sz. iskolai könyvtárának megteremtése, másrészt egy országos közoktatási információk rendszer létrehozásának elősegítése. Ehhez azonban az eddigieknél jobb együttműködésre van szükség a grandiózus feladatokat megfogalmazó, MKM-mel. Fontos lenne a CD-ROM fejlesztések további támogatása is, bár itt a segítségnyújtásnak egyre inkább azt a már ismert - és jól bevált - formáját kéne használni, amikor eszközöket, fejlesztési szoftvereket adunk kölcsön, vagy hozzáférhetőséget biztosítunk általunk már létrehozott infrastruktúrákhoz (Lásd pl. C3) és segíthetünk az elkészült fejlesztések terjesztésében, iskolákhoz történő eljuttatásában is.

Célszerű meghagyni - a jelenleginél kisebb összeggel tervezve - az ún. Jefferson programot is, amely valóságos kapcsolódást jelenthet egyes részprogramjaink és az informatika, mint eszköz között.

A Jefferson program keretében nyílhatna lehetőség a diákokat megszólító versenyek, fejlesztések, kommunikációs rendszerek létrehozására is.

Összefoglalva - és egy kicsit leegyszerűsítve - a "számítógépes iskola a nyílt társadalomért" részprogram az egész közoktatás-fejlesztési program egyik integráló pontja lehet, azzal, hogy megteremti a valóságos kapcsolatot az általunk fontosnak tartott fejlesztések és az iskolák között.

A következő két év feladata a szó igazi értelmében vett hálózatfejlesztés. Ennek technikai és tartalmi feltételei részben e program keretében vannak.

Tankönyv-, taneszközfejlesztési program

Az eredeti elképzelésünktől egy kicsit eltérően, ez a részprogram nem vált önálló függetlenül is működő, pályázati lehetőségeket is biztosító programmá. A többi részprogram tapasztalatai azt mutatták, hogy szükséges egy olyan tankönyvfejlesztési program működtetése, amely mintegy kiszolgálja az egyes részprogramokat és az azokon belül létrejövő tankönyvek, taneszközök megvalósítását teszi lehetővé. Ennek megfelelően a program keretében más részprogramokhoz kapcsolódóan kezdtünk tankönyvek fejlesztésébe. Elindult egy önálló társadalomismereti alaptankönyv létrehozása. A

környezeti nevelési programot kiszolgálva több kézirat tankönyvi formában való megjelenésén dolgozunk. A kisgyermekkorai fejlesztés keretében kidolgozott hatosztályos elemi iskolai modell tankönyveinek előkészítését végezzük a program keretében. A tankönyves program vállalja tolerancia program két önálló kiadványa kiadásának előkészítését is. Azt kellett megtapasztalunk, hogy szerencsére működik a tankönyvpiac, így nem célszerű ebbe közvetlenül beavatkozni. A feladat tehát nem a piaci viszonyok megteremtése, vagy befolyásolása, hanem "csak" néhány - számunkra fontos - területen való megjelenés volt a cél. Így jött létre a tankönyv-támogatási hitelkeret, amely azokon a területeken segíthet egy-egy könyv, vagy könyvcsalád megjelenésében, amely egy-egy konkrét programhoz kapcsolódik. Ilyen értelemben vált kísérő programmá a tankönyvfejlesztési részprogram. A Tankönyves Kamarával történt megállapodás keretében létrehoztunk egy saját alternatív tankönyvgyűjteményt és ezeknek a tankönyveknek a feldolgozása alapján jutottunk arra a következtetésre, hogy az új, egyébként színvonalas tartalmú tankönyvek kinézete, vizuális kultúrája vagy akár a sokszínűség, a másságot erősítő vonásai nagyon alacsony színvonalúak. Így szükségesnek látunk egy a tankönyvkiadói kört széles körben elérő fejlesztési program elindítását ezen a területen.

A változtatás első lépéseként született itt is inkább a tolerancia, a másságot támogató programhoz kapcsolódóan - a MÁS KÉP tankönyvdíj, mint kezdeményezés. Az látszott, hogy önmagában egy ilyen díj kevés. Az elkövetkezendő két év feladata kell, hogy legyen a tankönyvek képi anyagának, vizuális világának befolyásolása.

Nagyon lényeges "kísérlet" az ún. tartós tankönyv programunk. Már '97-re végiggondolandó, hogy miként tud ez a program több lábra állni, mik a feltételei a helyi önkormányzatok, az MKM és az iskolák kapcsolódásának ebbe a programba. Az általunk már "behálózott" iskolai könyvtárak is partnerek lehetnének, ha ők vállalhatnának az úgy bonyolítóivá.

A tartós tankönyv ügye olyan ügy, amelyet a jelenleginél több pénzzel - egy egységes koncepció mentén - érdemes lenne rövid távon is a zászlónkra tűzni.

Eredetileg fontos feladatként határoztuk meg a tankönyvhöz való hozzájárás elősegítését, megfelelő információk biztosítását a tankönyvet választó tanárok számára. Ennek érdekében vetődött fel egy tankönyv bemutató hálózat létrehozása a Megyei Pedagógiai Intézetekben. Ma sem igazán tiszta előttem, hogy hol is tart ez az ügy. A tankönyves oldalról megoldótnak mondják a dolgot, a pedagógusok azonban információhiányra panaszkodnak. '97-es feladat annak tisztázása, hogy hol kell itt tényleges segítséget nyújtani az érintetteknek. E részprogramból válik lassan önálló kiadvánnyá a Tandem folyóirat, amelynek első száma sikeres - hiánypótló - kísérlet egy önálló tankönyvkritikai folyóirat létrehozására. Még két év áll rendelkezésére a lap szerkesztőségének, hogy saját lábukra állva (persze különböző támogatók segítségével) életképes és az egész tankönyvkiadás, tankönyvírás szempontjából meghatározó jelentőségű kritikai szaklapot hozzanak létre.

Tolerancia program

A program keretében két önálló fejlesztést kezdünk el.

1. Szembesülés önmagunkkal és történelemmel című részprogram

A program egy amerikai elképzelés, a Facing History and Ourselves adaptálására és elterjesztésére vállalkozott. Elkészült az eredeti szöveggyűjtemény magyar változatának kézírata a továbbiakban rendezni kell a szerzői jogi problémákat és így végre talán '97-ben könyv formájában is megjelenik a magyar változat.

2. A Másképp Alapítvánnyal közösen egy multikulturális oktatási program fejlesztését kezdtük el középiskolás diákok számára. A program keretében a 94/95-ös tanévben öt iskolában kipróbáltuk az összeállított tananyagot és ezekre a tapasztalatokra építve készült a Multikultura munkafüzet és tanári kézikönyv végső változata. A programot a tanárképzésben is be szeretnénk vinni, ennek érdekében Budapesten és Szegeden féléves kurzus keretében mint választható programot kínáljuk a tanárszakos hallgatóknak.

A két programot közösen szolgálja az a videótár és dokumentációs gyűjtemény, amelyet a Cirko-Gejzír Mozival közösen hoztunk létre és amelynek további fejlesztése és szélesebb körben való elterjesztése a feladat.

A két program lassan elérkezik a saját lábra állás időszakába. Elvárható, hogy '97-ben már széles körben hozzáférhetővé váljanak. Be kell fejezni a tartalmi fejlesztést, végső formába kell hozni az egyes programokhoz kapcsolódó kiadványokat és biztosítani kell az azokhoz való hozzáférést.

A következő két évben az igazi feladat a programok terjesztése. Elsősorban tanárképzésre és továbbképzésre lenne tehát szükség. A két program hosszú távon csak akkor életképes, ha egyrészt regionálisan is elérhetővé válik. Ehhez elkerülhetetlen olyan trénerképzés, akik helyben - akár egy önfejlesztő iskolára támaszkodva - képesek tanfolyamokat, továbbképzéseket szervezni. Másrészt elkerülhetetlen feladat a két program integrálása az államilag finanszírozott képzési és továbbképzési rendszerekbe. Ebben programunkat akkreditálni kell és olyan együttműködő partnereket keresni, akiknek hosszú távon - a Soros programon is túl - érdekük fűződhet a két program működtetéséhez. Ilyen partner lehet néhány felsőoktatási intézmény, de talán még inkább néhány olyan iskola, ahol sikeresen működik már az adott program és az iskola egész légköre, tanári kara és tapasztalatai lehetővé teszik a terjesztéshez való aktív részvételt. Már most ki kéne választani ezeket az ún. "modell" iskolákat, ahol kipróbálhatnánk miként válik saját programmá a tolerancia programok valamelyike. Ezek az iskolák lehetnek azok, amelyekbe valami másért már jelen vagyunk, de megpályázható feladatként máshova is telepíthető valamelyik programunk.

A '97-es költségvetésből mód nyílik arra is, hogy néhány más elképzelést is támogassunk a másság, tolerancia témakörben. Talán érdekes lenne - elsősorban a gyerekeket megszólítva - a Párbeszéd programmal közösen nyílt pályázatot kiírni ebben a témakörben.

Roma oktatási program

Eredetileg nem akartunk önálló cigány oktatási programot, hanem a tolerancia és a hátrányos helyzetűeket támogató programokon belül szeretnénk volna a problémát kezelni. Hamar kiderült azonban, hogy ez nem megy. A gazdasági és

társadalmi feszültségek növekedésével - a Közoktatás-fejlesztési program egyéves tapasztalatai alapján is - elkerülhetetlenné vált egy átfogó roma oktatási program megindítása. A feladat olyan nagyságrendű, hogy a legkisebb siker elérésének is feltétele az, hogy a programot ne csak a Soros Alapítvány támogassa, hanem abban - már az első lépésektől kezdve - vállaljon részt a kormány, az érintett Cigány Kisebbségi Önkormányzat és a az ehhez kapcsolódó civil szervezetek alapítványok.

Nem térek itt most ki a sokszor indulatokat sem nélkülöző vitára, ami e program körül a kezdetektől kialakult. Talán azért pont itt, mert mindannyiunk számára ez az egyik legnagyobb megoldásra váró feladat. Ma is megvagyok arról győződve, hogy jó az eredetileg kidolgozott - a közoktatás egészét felölelő - stratégiánk a roma oktatásra vonatkozóan. Nincs tehát szükség itt sem annak módosítására. A hatékonyabb működés érdekében elkerülhetetlen más programokban elért sikereink gyors alkalmazása (persze ez nem csak ennél a programnál igaz). Ha sikeres és jól működik a Step by step program az óvodában, akkor arra építve sürgősen indítani kell ilyen programot azokban a hátrányos helyzetű, főleg cigánylakta kistélepülésekben, ahol erre a minimális feltételek rendelkezésre állnak. Így lehetséges hogy sok óvoda olyan intézménnyé váljék, amely a gyermekeknevelésén túl a családsegítés egy sajátos helyszíne is lehet.

Az elkészült - és nagyon jó - roma CD-re építkezve - első körben talán a tolerancia programokban résztvevő tanároknak - sürgős feladat tanártovábbképzés szervezése a roma kultúra tanítása témakörben. Ehhez szükség lenne olyan taneszközök fejlesztésére, amelyek mindenki számára elérhetők. (ezzel kerestek meg minket Zsigó Jenőék, '97-ben lehetne a velük való együttműködés eredményeként egy roma kultúráról szóló önálló tankönyvsorozatot kifejleszteni.)

Nyilván folytatódnak a tehetséggondozást szolgáló ösztöndíj pályázatok a mára már beválni látszó technika szerint. Ebben nem csak egyszerű ösztöndíjakat adunk a rászoruló gyerekeknek hanem felnőtt segítséget is az iskola elvégzéséhez. Ez a terület az ahol célként tűztük ki egy önálló tehetséggondozó hálózat kiépítését. A '97-es program keretében - az "önfejlesztő iskolák" képzési programjainak tapasztalataira építve - szervezzünk egy legalább három intenzív szakaszból álló tréninget azoknak a pedagógusoknak és segítőknek, akik elkötelezett hívei egy működőképes és hatékony roma oktatási program megvalósításának. A képzés eredményeként nyílik arra lehetőség, hogy egy tehetséggondozó hálózat alapelemeit kiválasszuk. Ez persze nem kell, hogy megakadályozza azt, hogy néhány már kipróbált és jól működő helyre megfelelő infrastruktúrát telepítsünk kísérleti jelleggel. Így tehát a tényleges helyek száma és kijelölése a képzés következménye és nem kiindulópontja.

A roma program körül kialakuló viták során többször felvetődött a kollégiumok támogatásának kérdése is. Fontosnak tartom, hogy az érintett régiókban tegyünk kísérletet olyan támogatási formák kialakítására, amely a jelenlegi kollégiumi hálózatra építve segít a cigány gyerekek beilleszkedésében és saját identitásának erősítésében a középiskolai kollégiumok szintjén.

Miután a cigány gyerekek többségének iskolai pályafutását az etnikai hátrányok mellett családi, szociális hátrányok is nehezítik, így e hátrányok kompenzálására speciális felzárkóztató iskolákat ún. Tanodákat kellene létrehozni. Elsősorban azoknak a gyerekeknek, akik lemorzsolódtak normál iskolákból. (A Tanoda modellintézménye a Soros Alapítvány támogatásával már működik és szakmailag készen áll a program hálózattá szervezésére.)

Ha lehetne én továbbra sem venném le terveink lajstromáról egy egész régiót érintő, átfogó roma program beindítását, amely az oktatástól kezdve a kulturális intézményeken keresztül egészen a munkahelyhez jutásig próbál meg segíteni. Erről '95-ben folyt tervezetés, azt gondolom ez lenne az igazi megoldás.

Ugyanígy elkerülhetetlennek látom más - roma oktatásban érintett - szervezetekkel való együttműködés kikényszerítését. Nincs annál pazarlóbb megoldás, mintha elmegyünk egymás mellett, ha figyelmen kívül hagyjuk az esetek nagy részében jószándékú kezdeményezéseket.

Meggondolandó egy olyan koordinációs iroda közös létrehozása, amely az együttműködés állandó kereteit biztosítja az érintettek számára.

Környezeti nevelés részprogram

Talán ennek a részprogramnak a tényleges terepe mutatja a legszélsőségesebb képet az eddig tapasztalataink alapján. Egyrészt már az indulás pillanatában azt láttuk, hogy ez az a területe a közoktatásnak, ahol egy önszerveződő, sok esetben az iskolán kívülre is mutató, civil kezdeményezésekre építő, hálózatszerűen is egymásra találó, tanári csapat végez nagyon aktív tevékenységet, nagyon sok iskolában az ország legkülönbözőbb pontjain, felkészülten és elkötelezetten a környezeti nevelés, a környezetvédelem ügye mellett, szerencsére nem egyféle elképzelés elkötelezettjeként, hanem sokféle megoldási utat választva. Itt tehát láthatóan volt mire építeni.

A dolog másik fele ugyanakkor az, hogy miközben tehát az a kiindulási tapasztalatunk volt, hogy szinte az ország minden pontján, minden iskolában találunk, találhatunk a dologhoz értő, elkötelezett pedagógust, és ezek a pedagógusok még egymással beszélő viszonyban is vannak, ugyanakkor a környezeti nevelés ügye egyáltalán nincs jó helyzetben Magyarországon, az egy-egy Don Quijote-i harcra kívül nem nagyon jellemző a magyar iskolarendszereken belül az, hogy a környezeti neveléssel, mint üggyel iskolai szinten - arról nem is beszélve, hogy több iskolát fenntartó önkormányzatok esetében, vagy a más területekben érintett tanári csoportok szintjén - komolyan foglalkoznának. Személyes tapasztalatom is az volt, hogy időnként jószándékúan, buksisimogatón viszonyulnak az iskolák a problémával foglalkozó tanárokhöz nem igazán támogatva tevékenységüket. Ebből a szempontból is nagy jelentőségű volt az a - sok esetben talán túl aprónak tűnő - támogatás, amit a Környezeti nevelési részprogramon belül akár egy táborozáshoz hozzájárulásként, akár egy önmagában nem hatalmas jelentőségű, de az adott néhány embert megerősítő pályázati nyeremények alapján, az iskolán belül az érintett pedagógusok akár presztízs-növekedésben is ez ügy fontosság válna szempontjából előre tudtak lépni.

Ehhez a programhoz fűződik az egyik legsikeresebb kiadványunk az "Öröm és bánat térkép" is. Ez az ötlet, amely szintén a környezeti munkát felvállaló csapat fejében született meg talán egyike, legkreatívabb, és bizonyos értelemben a maga komplexitásában mindenképpen nagyon is előre mutató elképzelése az egész programnak. A feladat az volt, hogy egy adott régió 101 pozitív, örömteli természeti helyét, gyűjtsék össze, és gyűjtsék össze a 99 olyan helyszínt, amely pont az ellenkezője, negatív, környezetromboló, számukra elfogadhatatlan. Látható volt, hogy azok akik elkezdtek ezzel a kérdéssel foglalkozni, egyrészt szerettek egy olyan ismeretre, az adott megyében, ahol ők élnek, ami szinte egyedülálló, egy feladatkörre csoportosítva végig kényszerültek gondolni - ebből a nagyon lényeges szempontból - saját közvetlen környezetüket, ez

mindenképpen egy olyan érték, ami valószínűleg ezeknek a srácoknak, nagyon sokáig meghatározza saját környezetükhöz való viszonyát. Másik oldalon az sokszínűség és kreativitás, ami megnyilvánult maguknak a prezentációknak az elkészítésében az önmagában is nagyon tanulságos. Ebből is látható, amit persze a közoktatásban élők sokan régóta tudunk, hogy ha lehetősége van a diákok kreativitásának, önállóságának, akkor szinte határtalan az az ötletkincs, amit a gyerekek szinte természetadta módon létre tudnak hozni. Talán érdekes a dolog további sorsa is, hiszen '96-ban a Föld napjára ebből a felgyülemlett hatalmas anyagból elkészült az atlasz, minden előzetes elképzelést meghaladó színvonalon, ami a programot koordináló kuratóriumot dicséri. Ez talán új eszközként, oktatási segédletként, taneszközként is tud funkcionálni az elkövetkezőkben.

A 96-os évben egyrészt - mind a kuratórium, mind az értékelések alapján - célszerűnek látszik a program jónéhány elemének folytatása. Ilyen a környezeti nevelési táborok ügye, ilyen az ún. szektorközi együttműködésekre épülő környezeti nevelési programok további folytatása, aminek a lényege az, hogy az iskola és közvetlen környezete - önkormányzat, vállalat, akár egy környezetszennyező helyi ipart űző vállalkozó - közösen próbáljanak meg valamilyen formában a környezeti nevelésben együttműködni.

Nagyon fontos siker ez is, hogy elkészült egy dán környezeti nevelési program teljeskörű adaptációja. A következő év feladata e program terjesztése lesz.

Új elem az "Egy iskola - egy falu" program, amely igazán hosszú távon és mintaértékű hálózatfejlesztés egyik lényeges eleme. Ez az az ügy, amely nélkülünk nem tudna megvalósulni, amely messze túl tud lépni az adott részprogram keretein is. Éppen ezért a települések és iskolák kiválasztását követően - a pénzügyi támogatáson túl - szakértői segítséget is kéne az irodának nyújtani a nyertesek számára. A program célja, hogy egymásra találjon egy kis falu és egy nagyvárosi, környezetben, betonzsungelben működő iskola. Az elképzelés alapja néhány már ma Magyarországon működő ilyen típusú kezdeményezés. A tervünk az, hogy abban nyújtunk segítséget, mintegy "házasságközvetítő" feladatokat felvállalva, - bizonyos hozományt is adva az együttműködéshez - olyan kis települések, sajátos környezetben, a világ végén, sokszor minimális perspektíva nélküli falvak számára biztosítsunk lehetőséget akár egy egészen új típusú, nyitott, a falusi turizmusra épülő "előremenekülésre". A másik oldalon pedig a nagyvárosi környezetben működő iskolák gyerekei, diákjai számára, rendszeres, a tanév rendjébe beillesztett, kihelyezett tanulási lehetőséget nyújtunk, ami azt jelenti, hogy az éves szorgalmi időszakba beépülve, - tehát nem csak nyáron - lenne lehetőség arra, hogy egy adott időszakban, egy adott korosztály minden osztálya minimum egy hetet töltsön felkészült tanárokkal ebben a sajátos falusi környezetben, ami alkalmat nyújthat arra, hogy egyrészt közvetlen kontaktust teremtsenek az adott természeti környezettel, másrészt ami legalább ilyen fontos, a falu lakóival, életmódjával is megismerkedjenek, részt vegyenek a kisközösség napi életében annak összes örömeivel és konfliktusaival. Ezzel teremthetik egy olyan infrastruktúra is, amely valamilyen módon pótolhatja, ha nem is teljesértékűen a most már hosszú évek óta összeomlott nyári táborozási lehetőségeket, tehát az iskolának, diáknak, szülőnek, tanárnak létrejön egy olyan háttere, ahova szünetekben - nyilván nem csak nyáron, hanem a őszi, téli és tavaszi szünetben - el lehet vonulni. Az egymásra találást szeretnénk elősegíteni ennek a programnak a keretében - nyilván itt picit eltérve az eddigi gyakorlatunktól - felújításra, rendbehozatalra, az elemi infrastrukturális feltételek megteremtésére adnánk pénzt. Nemcsak pénzt, hiszen itt legalább olyan fontos a dolognak a szakmai része. Másrészt szeretnénk az egy falu-egy iskola programhoz egy-egy - csúnya szóval élve - menedzsert találni, aki segít a szervezésben.

A legutóbbi szakkuratóriumi ülésen felmerült problémaként a részprogram egyoldalúsága, a humánökológiai indítatású fejlesztések háttérbeszorulása. Az egyensúly helyreállítása érdekében célszerűnek látszik a kuratórium kiegészítése a humánökológia területén tevékenykedő szakemberekkel. Esetleg arra is módot kell adni, hogy a '97-es költségvetésből külön erre a célra különítsünk el pénzt és írjunk ki pályázatot. (A nyitás egyik eleme lehet az "Öröm és bánat térkép" létrehozása a társadalmi viszonyok vonatkozásában is. Tudtommal ilyen terv már érkezett is az Alapítványhoz.)

Társadalomismeret részprogram

Ez az a program, ahol szinte minden előzmény nélkül egy új tantárgy hazai létrehozására vállalkoztunk. Ez persze nem azt jelenti, hogy ne ismertük volna az ország legkülönbözőbb részeiben és legkülönbözőbb iskoláiban folyó társadalomismereti programokat. Arról van szó, hogy még kísérlet sem volt '94-ig egy átfogó - az egész közoktatásra kiterjedő - tananyagtartalom és ehhez kapcsolódó tanárképzési, továbbképzési rendszer megvalósítására. Gondolom nem kell külön bizonyítani egy ilyen átfogó program létjogosultságát (megtettük ezt a program stratégiájában). Inkább röviden arról, hogy mire jutottunk és hogyan tovább. Készül a gyerekek filozófiája című tankönyv és tanári kézikönyv, amely az iskola első hat évében kínál személyközpontú alternatívát a társadalomismeret vonatkozásában. Készül a társadalomismeret tananyag a közoktatás második hat évére is két önálló pedagógusműhelyben is. Kende Péter politológust megbíztuk egy olyan "alapmű" létrehozásával, amely a gimnáziumi elitképzésben, de legalább ennyire a tanártovábbképzésben, tanárképzésben is hasznosítható tananyagként szolgálhat.

A fejlesztés lassabban halad, mint eredetileg gondoltuk. Ennek talán az az oka, hogy túl gyors előremenetelt képzeltünk. Az első év lényegében a lehetséges partnerek felkutatásával telt el, hiszen erre a programra is igaz, semmit sem akarunk mi kitalálni. Azokat szeretnénk helyzetbe hozni, akik önerőből már valameddig eljutottak és van remény elképzeléseik széleskörű megvalósítására.

A következő év még rendelkezésre áll a tartalmi fejlesztésre, de már '97-ben elő kell készíteni azokat a tanári továbbképzési programokat, amelyek már a tananyagok elterjesztését - első körben a már kész programok tesztelését - szolgálják. Az előkészítés, a fogadókézség növelése érdekében célszerűnek látszik regionális konferenciákat szervezni az érintett tanárok számára. Fontos újra és újra hangsúlyozni, hogy az általunk fejlesztett alternatívák nem jelentenek teljes körű megoldást mindenki számára. Lehetséges utakról van szó. Így a saját fejlesztéseken túl arra mindenképpen vállalkozni kell, hogy bemutatkozási lehetőséget biztosítsunk más elképzelések számára is.

Kisgyermekkori fejlesztés

Ez az a részprogram, ahol talán a leginkább tudtuk mit akarunk elérni, ahol a kezdetektől fogva a leghatározottabb koncepcióval, rendelkezünk. Célként a személyközpontú nevelési alternatívák támogatását és terjesztését fogalmaztuk meg.

Fontos kiindulópont volt az is, hogy a kisgyermekkorai fejlesztés igazi kiindulópontja már a legelső - 0-3 évig tartó - időszakra is terjedjen ki. Szerencsés helyzetben voltunk, hiszen elképzeléseink nem előzmény nélküliek a magyar pedagógiában. Szegítségül, az ország legkülönbözőbb pontján már működtek a szó igazi értelmében vett gyermekközpontú alternatívák. Egy-egy szakmai műhely (Waldorf, Freinet, Montessori, Rogers) saját erőből - sokszor emberfeletti küzdelemben - működtet évek óta iskolai hálózatot. Ezek hatása azonban megáll az adott iskola falainál. Ugyanakkor azt is tapasztaltuk, hogy főleg az általános iskola alsó tagozatában nagyon rossz a helyzet. Az iskolák jelentős része ma sem a gyerekekről szól, nem létező elvárásoknak megfelelően kényszerít tanulót és tanárt embertelen helyzetbe, programozva az iskolák többségébe a kudarcot, a siker teljes hiányát. Tehát miközben volt - van - mire támaszkodni, addig nagy kérdés a tényleges fogadókészség, a változtatás igénye. A program első éve - látszólag talán feleslegesen - információgyűjtéssel telt. Sajátos felmérés volt egy olyan nyitott pályázati rendszer, amely nagyon sok iskola programjának összegyűjtését és feldolgozását tette lehetővé. Sok intézmény kapott viszonylag kis pénzeket ebben az időszakban. Utólag azt gondolom, nem volt hiábavaló ez az elképzelés. Sokszor csak a relatíve kis pénzek adtak lökést, támogatást vagy éppen helyi legitimitációt sikeres elképzelésekhez. Fontos tapasztalat volt az is, hogy amíg az óvodák nagy számban és az esetek jelentős részében jó, használható ötletekkel jelentkeztek, addig az iskolák jóval kevesebb pályázatot nyújtottak be, jóval alacsonyabb színvonalon. Érdekesen alakult a tanártoábbképzésre és korai fejlesztésre vonatkozó pályázataink sorsa. E két témában nagyon kevés értékelhető pályázat érkezett, de azok nagy része a hosszú távú együttműködés lehetőségét is felkínálta. Az ilyen programok részeként alakult ki az a támogatási forma, amikor nem a programot kidolgozó és a szolgáltatást nyújtó intézményt támogatjuk, hanem a szolgáltatást (képzést, segítséget) igénybevevőt. Ez az a támogatási forma, ami modellként szolgálhat minden olyan program esetében, ahol a továbbképzést igénybevevő résztvevőknek választási lehetősége van. Azt gondolom, hogy a továbbiakban alapszabályként - ahol csak mód nyílik erre - ezt a támogatási formát kell alkalmazni.

'96-tól - a részprogram elképzeléseinek megfelelően - célzott fejlesztésekbe kezdtünk. Ennek talán legfontosabb eleme a modelliskolákra vonatkozó pályázati kiírás. Az elkövetkező két év igazi feladata (az első két év tapasztalataira építve) egy olyan - óvodai, iskolai - hálózat kiépítése és megerősítése lesz, amely egyrészt modellként szolgálhat a személyközpontú fejlesztések területén, másrészt a tanárképzés, tanártoábbképzés helyi bázisaként képes a fejlesztés feladatait felvállalni.

A program keretében részt kell vállalni olyan alternatív pedagógusképző intézetek létrehozásában és működtetésében, amelyek hatékony eszközei lehetnek - a hagyományos iskolai keretek közé építve - a tanítási tevékenység megújításának. Ehhez - a jelenleginél jóval szélesebb körben, a pénzügyi támogatáson túl szakmai segítséget is nyújtva kell a következő két évben a programot működtetni.

Hátrányos helyzetűeket támogató részprogram

Az első pillanattól kezdve nyilvánvaló volt, hogy a Soros Alapítványnak kiemelten foglalkoznia kell - mint ahogy egyébként eddig is ezt tette - a hátrányos helyzetűek az iskola világán belül történő kezelésével. A szociális érzékenység, a hátrányos helyzetűek kezelése az egész Alapítvány alap gondolata, úgyhogy nem volt vita soha arról, hogy legyen ilyen programunk. Ami sajátos volt ebben a programban, hogy míg az összes többi elemnél nyilvánvaló a fejlesztés, mint közvetlen cél, addig a Hátrányos helyzetű részprogramban nem lehet csak fejlesztéseket támogatni. Mégis azt gondolom, hogy bizonyos értelemben ez az egyik legsikeresebb programunk, hiszen sokaknak és olyanoknak sikerült segítenünk, talán nem is jelentéktelen mértékben, akik erre sokoldalúan rászorulnak és talán a segítségünkkel egy picit előrébb kerülnek. Legnagyobb részüknek ennek a programnak az ún. ösztöndíj program. Több mint 4000 pályázat érkezett be, olyan középiskolások gyerekektől, akiknek a pályázat keretében azt ajánlottuk, hogy ösztöndíjat nyújtsunk nekik a tanulmányaik elősegítése érdekében. Mi ebből a négyezer pályázatból, csak alig 10%-nak, 400 kisdíjra tudtunk segíteni. Nagyon szigorúan kellett vennünk a feltételeket az elbírálás során és a kuratóriumnak nem volt egyáltalán könnyű dolga, amikor egyértelműen rászoruló, de az adott keretekbe sajnos be nem férő gyerekeket kellett elutasítani. Pontosan azért, mert láttuk, hogy ilyen iszonyatosan nagy az igény elkezdünk gondolkodni, hogyan lehetne másokat is bevonnunk ebbe az ösztöndíj programba. Elkezdtük kutatni, hogy kik adnak még ösztöndíjakat, hogy talán lehetne valami információs rendszert létrehozni, amelynek a keretében közösen alakítjuk ki az érintett alapítványok, állami szervezetek, önkormányzatok, a feltételeket, és ennek megfelelően talán több gyerekeknek tudunk segíteni, messzebbre el tudunk érni. Tervünk sajnos kudarcot vallott! Lényegében csak 2-3 olyan alapítványt találhatunk, amely egyáltalán szóba jöhetett néhány tucat gyerek támogatásánál. Nem tudtunk pontos információt szerezni arról, hogy önkormányzati körökben milyen lehetőségek vannak. Tudtunk, tudunk arról, hogy cigány gyerekek továbbtanulására vannak állami pénzek, de más hátrányos helyzetű gyerekek számára nyújtott ilyen típusú forrásokat nem találunk. Ezzel együtt is azt gondolom, hogy a továbbiakban (miközben ezt az ösztöndíjprogramot folytatni kell) az is a feladatunk, hogy valamilyen módon segítsük elő mások bekapcsolódását is ebbe a hátrányos helyzetű gyerekeknek nyújtandó ösztöndíjprogramba. Ha végre ebben lehet előrelépni, akkor az igazi fejlesztési tevékenység lesz.

Ennek a programnak a másik eleme a hátrányos helyzetű iskolák eszközfejlesztése. Nyilvánvaló volt, hogy sajnálatos módon a két dolog, tehát, hogy hátrányos helyzetű gyerekek járnak egy iskolába és az adott település hátrányos helyzetű, általában egybe is esik. A cél az volt, hogy objektív kritériumok alapján, hátrányos helyzetűeknek minősülő iskoláknak adjunk lehetőséget arra, hogy bizonyos minimális fejlesztéseket tudjanak végrehajtani, amitől egy picit jobb lesz ott az oktatás, egy kicsit érdekesebb, egy kicsit a gyerekek számára foghatóbb lesz az iskolai folyamat. Itt is nagyon sok pályázat érkezett be, több mint 1500 iskola pályázott, és ezeknek a nagy része sajnos meg is felelt a kritériumoknak. Nyilván ezek mindegyikének nem tudtunk segíteni, 71 iskola volt az, ami tényleges segítséget tudott ebben a programban kapni. Pontosan azért, hogy ne keltsünk újabb illúziókat ezt a pályázatot '96-ban nem hirdettük meg újból, hanem a kuratórium végignézte a '95-ben nem nyert pályázatokat, ezekből választott ki egy újabb csoportot, hiszen bőven vannak akik minden szempontból megfeleltek a kritériumoknak.

Nagyon tanulságos és érdekes volt a kuratórium azon pályázata, amely a szakmunkásképzést célozta meg kisvállalkozóknak kínálva pályázati lehetőséget arra, hogy hátrányos helyzetű gyerekeknek gyakorló helyet biztosítsanak a saját kisvállalkozásukban. Meglepő módon erre a pályázatra nagyon kevesen jelentkeztek. Ennek persze sok oka lehet, egyik az, hogy a pályázati kiírásainkat pedagóguskörnyezetbe juttatjuk el az információs helyeinken keresztül és a vállalkozói környezet valószínűleg ezeket nem olvassa. Itt az információ kibocsátóival, tehát velünk is baj volt. A mai szabályozó rendszerben nincs igazán érdeklődés a vállalkozóknak abban, hogy gyerekeket fogadjon a saját tapasztalatainak átadására, a saját vállalkozásán belül. Nagy kérdés e program kiterjesztése. Valószínűleg itt az igazi eredmény a megszerzett tapasztalataink közreadása lehet.

Talán a legkevésbé sikeresnek az a pályázatunk bizonyult ebben a körben, ami a hátrányos helyzetű gyerekekkel foglalkozó pedagógiai programoknak, felzárkóztató programoknak kínált pályázati lehetőséget. Ebből azt a következtetést lehet levonni

(ami persze így lehet, hogy túl általános), hogy ma a szakma, a pedagógustársadalom nem igazán tud mit kezdeni az iskolában szinte az egyik pillanatról a másikra megjelenő szegénységgel. Nem vagyunk erre sem módszertanilag, sem ha lehet ezt mondani, kellőleg felkészülve. Talán érdemes lenne a tanárképző intézményeknél is az ilyen jellegű kezdeményezéseket megkeresni és támogatni, talán érdemes lenne meghívásos pályázat keretében azokat akiktől tudjuk, hogy valamit ebben az ügyben már évek óta csinálnak felszólítani a táncra és a tapasztalataikat összegeztetni.

Tulajdonképpen az első pillanattól kezdve látszott, hogy van olyan terület, ami kilóg ebből a körből. Tömegesen jelentkeztek olyan pályázatokkal, amelyek a hátrányos helyzetnek nem a szociális értelemben vett meghatározásából indulnak ki, hanem a fogyatékosságból, tehát a hátrányos helyzetnek fizikai, szellemi értelemben vett értelmezéséből. Nagyon sok és jellemző módon nagyon színvonalas pályázat érkezett a gyógypedagógus körből, a fogyatékosokkal foglalkozó pedagógus műhelyektől. Így aztán, miután ezek összehasonlíthatatlanok a hátrányos helyzetű részprogram alapvető értékeit jelentő szociálisan hátrányos helyzetű gyerekek kezelésével, úgy döntöttünk, hogy létrehozunk egy külön alapot ezeknek a problémák kezelésére. '96-ban már "önálló" részprogramként jelent meg a fogyatékosokkal foglalkozó pedagógiai programok támogatására pályázati lehetősége.

Szakmai egyesületek

Eredetileg külön részprogramot hoztunk létre a szakmai egyesületek támogatására. Ugyanakkor a kuratórium az előző két évben úgy döntött, hogy nem hirdet meg ezen a területen önálló pályázatot. Abból indultunk ki, hogy a szakmai egyesületek egyrészt akkor működnek jól és hatékonyan, ha civil kezdeményezésként, a civil erőforrásokra is építenek. Egy egyesület akkor életképes, ha azok akik létrehozták, minimális erőforrásokat is megtalálják ehhez. Az Alapítvány azonban abból indult ki, hogy nem kívánunk léggömböket felfújni, felfújatni kényszerűségből az egyesületekkel, hogy hatalmas nagyformátumú és sokszor egyáltalán nem az adott egyesület működéséhez szervesen épülő programok dolgozzanak ki csak azért, hogy az Alapítványtól erre pénzt kapjanak. Eddig úgy működött ez a program, hogy valamelyik szakmai egyesület a történelemtanároktól a számítástechnikusokig, matematika verseny szervező KÖMA lapoktól a fizika vagy környezeti nevelési versenyekig keresnek minket értelmes, valamilyen módon a program egész szellemiségéhez illeszthető és egy régióban vagy országosan is jelentős gyereket vagy tanári csoportokat megmozdító programokkal, akkor a kuratórium ezeket mindig külön-külön megvizsgálva döntött, hogy kívánja-e és milyen mértékben támogatni a jelentkezőket. Természetesen ilyen esetekben azt is megnéztük, tud-e és milyen mértékben tud saját erőforrásokra egy-egy programot, konferenciát, képzést, műhelymunkát megszervező civil szervezet saját és más külső forrásokat felmutatni. Nagyon sokszínűek a tapasztalataink. Jellemző módon inkább a természetismeret területén találtunk - de ez nem jelent önmagában semmit, csak a mi tapasztalatunk - működő, sok diáknak vagy tanárembernek lehetőséget, fejlődést jelentő egyesületet, amely hozzánk pályázott. Ez alól kivétel a Történelemtanárok Egyesülete, amellyel egyébként külön is szinte napi munkakapcsolatban vagyunk a társadalomismeret tantárgyblokk fejlesztése ürügyén.

A '97-es költségvetés előkészítése kapcsán került újra elő a szakmai szervezetek kérdése. A két év tapasztalatai alapján az eredeti elképzeléseknek megfelelően nyilvános pályázatokat írunk ki az érintett szakmai szervezetek számára elsősorban a továbbképzések területére korlátozva a lehetőségeket.

Oktatás és nyilvánosság részprogram

Az oktatás és nyilvánosság részprogram, azon részprogramok egyike, amelyet már a tervezés pillanatában ún. kísérő programnak gondoltunk. Ennek megfelelően az alapvető feladata a többi program kiszolgálása. Ez két dolgot jelent, egyrészt azt, hogy azokat az eredményeket, amelyek az egész programban születnek és születtek eddig e részprogram keretében próbáljuk meg széles körben elérhetővé tenni. Ennek első lépéseként hoztuk létre a Soros füzetek sorozatot, amelynek 5 száma már megjelent.

Az egyik ilyen, már megjelent Soros füzet, ami az első volt az ilyenek vagyunk címet viseli. Ez tulajdonképpen ennek a részprogramnak egy másik céljához kapcsolódóan, abban a kérdésben próbál meg gyakorlati tanácsokat adni az iskoláknak, hogy saját maguk bemutatására milyen lehetséges eszközöket használjanak. Ez a pályázat, illetve fejlesztés az iskola belső világa szempontjából is igen jelentős, egyfajta önmeghatározási kényszert jelent a pedagógusközösség számára, azt a kicsit külső kényszerre is épülő kötelezettséget, hogy egy iskola mondja meg magáról, legalább a maga számára is tisztázza és aztán a külvilág számára is fogalmazza meg, hogy milyen célok mentén működik és azokat milyen feltételek között teszi, mintegy a számonkérés lehetőségét is biztosítva az iskolát választó gyerekeknek, szülőknek.

A másik e témában jelentős vállalkozás amit '95-ben csak egy régióban próbáltunk ki, a megyei újsággal közösen kialakított szempontrendszer alapján a megye összes középiskolája mutatkozzon be egy hosszabb terjedelmű anyagban, ami lehetővé tette az iskolák összehasonlítását a családok számára. Ez az eddigi tapasztalataink szerint igazán sikeres vállalkozás volt, így '96-ban már pályázati formában hirdettük meg ezt. Megismételnénk az összes megyei újságban, tehát a továbbiakban keresünk vállalkozó megyei napilapokat, akik akarnak és tudnak ebben a fajta információszolgáltatásban együttműködni.

Előkészületben van még jó néhány a Soros füzet, melyek terveink szerint folyamatosan jelennének meg a különböző részprogramok eredményei, egy-egy iskola vagy egy-egy pedagógiai műhely bemutatkozása a füzetekben. Abban bízunk, hogy ez egy újfajta, talán az eddigieknél kicsit könnyedebb olvasmányt jelentő, gyakorlatiasabb, egy-egy pedagógiai elképzelés konkrét megvalósítását leíró és nem annyira tudomány felé kacsingató sorozat tud lenni, segítve abban, hogyha ha valamelyik iskola, önkormányzat, szülői csapat vagy akár egyház elhatározza, hogy valamilyen más típusú iskola irányában szeretne ellépni, akkor legyen választása, ami nem egyszerűen arról szól, hogy pl. a Waldorf iskola milyen elvek alapján építkezik, és itt milyen munkák vannak, hanem arról is, hogy miként lehet ilyet csinálni, arról is milyen kudarcai voltak, lehetnek egy programnak, és mik ennek a tipikus megoldásai, arról is, hogy a napi működés során milyen feszültségek, konfliktusok keletkeznek és ennek milyen megoldásai lehetnek. Tehát igazán a napi tanári gyakorlat felé nyitott, de a fejlesztésről szóló sorozat elemeiben gondolkodunk az elkövetkezőkben.

Másik célunk az iskola világának belső nyilvánosságának fejlesztése, ennek elősegítése. Egyrészt az iskolában működő, elsősorban diák oldalra vonatkozó próbálkozásokat szeretnénk megerősíteni - iskolarádió, iskolaújság, helyi iskolai televízió készítése. Ennek azt gondolom, nagy jelentősége van, hiszen ma már az nem nagy dolog, ha egy gyerekközösség azt mondja,

igenis legyen saját fórumunk, de az, hogy ez hogyan tud színvonalas lenni, hogyan lehet mondjuk küzdeni az iskolavezetés, vagy egy abszolút nem nyitott tanári kar cenzúratörekvései ellen, az, hogy milyen szakmai alapfogások vannak, ami egy jól működő és nem sztereotípiákra építő újságnál elengedhetetlenek, hogy hogyan lehet olyan iskolai újságot csinálni, amit el is olvasnak az iskolapolgárok, hogyan lehet valóságosan élő, az iskola igazi konfliktusait feltáró, egy-egy kérdés nyomába szegődő, belső közéletet elősegítő iskolai újságot csinálni. Ebben nyilván sok tennivalónk van, tennivalója van mindazoknak, akik ebben a kérdésben lépni szeretnének. Szerencsére itt találtunk egy elég nagy hálózattal rendelkező partnerre, a Diáújságírók Egyesületére.

A továbbiakban meghatározó feladat a Közoktatás-fejlesztési program termékeinek feldolgozása. Így a programnak célszerű nagyobb hangsúlyt kell fektetnie a már meglévő eredmények feldolgozására és bemutatására.

Oktatásügyi vezetés részprogram

A program szükségességét önmagában is igazolja az iskolaigazgatók stratégiai helyzete. Sajnos az is tény, hogy azoknak az elvárásoknak, amelyeknek egyszerre kell megfelelnie egy-egy intézmény vezetőjének, a ma pozícióban lévő vezetők az esetek többségében egyáltalán nem, vagy csak részben tudnak megfelelni. Az igazgató egyszerre pedagógiai vezető, menedzser, konfliktust kezelő koordinátor és szinte mindenhez értő - jól tájékozott - értelmiségi kellene, hogy legyen. Ezeknek az elvárásoknak egyszemélyben megfelelni valószínűleg lehetetlenség, vagy legalábbis kivételes képességeket, felkészültséget igényel, de részeiben - elemeiben - igenis lehet segíteni az iskola vezetésének szakmai felkészítésével és viszonylag rövid idő alatt.

A részprogram céljainak megfogalmazásánál fontos szempont volt az oktatási vezetés széles körű értelmezése. Tudtuk, hogy legalább annyira meghatározó jelentőségű feladat az igazgatók képzése, továbbképzése, mint az önkormányzati vezetők felkészítése a helyi oktatásügyi vezetői feladatokra, vagy más - akár szakszervezeti, szülői vagy szakmai szövetség, szervezet - vezetőinek felkészítése az általuk vállalt - a közoktatás egészét érintő - irányítási feladatokra.

Szerencsére ez a program sem kényszerült a nulláról indulni. Léteznek - léteztek - már működő vezetőképzési programok - elsősorban néhány nagy egyetem posztgraduális képzési rendszerébe beépülve.

Az első évben ezekre - a már működő - programokra építkezve hirdettük meg pályázatainkat, kezdtük el a fejlesztést. Három ponton ajánlottunk együttműködési lehetőséget: egyrészt a már működő programok tananyagainak, taneszközeinek fejlesztésére adtunk lehetőséget. Ezekkel egy egyszeri injekciót kívántunk nyújtani a már jelzett programoknak tananyagaik rendezésére, esetleges szélesebb körű terjesztésére, vagy átvételére. A terület pénzügyi lehetőségeit ismerve mindenképpen jelentősnek mondható "beruházás" eredménye ma még nem igazán látható. Sürgős feladat az erre vonatkozó pályázat eredményeinek elemzése és a már megszületett programok, tankönyvek, taneszközök elérhetővé tétele az érintettek széles köre számára. Ez az elemzés arra is lehetőséget ad, hogy megvizsgáljuk tartalmát tekintve mi is folyik abban a néhány műhelyben, amely ma az igazgatóképzés hazai bázisát jelenti. (Az elemzés eredményei a Soros füzetek külön számában meg is jelenhetnek!)

A támogatás második formája két oldalról is a már létező vezetőképzési programokat kívánta helyzetbe hozni. Egyrészt maguk a képzést végző csoportok, műhelyek pályázhattak támogatásra, másrészt a résztvevőknek - a tandíj átvállalásával - kínáltunk elérhetőséget, közben persze ezekkel magukat a képzési programokat is támogatva. Ez a kettős támogatás időnként félreértésekhez is vezetett, hiszen ilyen formán 100%-os mértékben a Soros Alapítvány által megvalósított programok úgy tűnhetnek fel, mintha csak egy egészen kis részben függnének az Alapítványtól.

E megoldás helyett a '96-os évben már csak a résztvevőket támogattuk a választás helyzetébe hozva őket. Ehhez persze az is szükséges, hogy a részvételi díj (tandíj) egy részének átvállalása nyitottabb - szélesebb körben hozzáférhető legyen. '95-ben erre csak a "stratégiai pozícióban lévő" oktatásügyi vezetők számára volt lehetőség. Ez a közvetett támogatási forma - megfelelő információkra építve, amelyek forrása egyértelműen az Megyei Pedagógiai Intézetekben működő információs központjaink kell, hogy legyenek - lehetővé teszi egyrészt a választást a résztvevők számára, másrészt fenntartja a versenyhelyzetet az egyes képzési programok között.

Fontos alapelv lehet a résztvevők esetében is a saját forrás felhasználása. (Nem feltétlenül maga a résztvevő kell, hogy a zsebébe nyúljon. Lehet az iskola vagy az önkormányzat, vagy az érintett szakmai szervezet a támogató.) Itt nem egyszerűen - és nem is elsősorban - költségkímélésről van szó. Sokkal inkább arról, hogy azok, akik részt vesznek ezeken a képzési programokon, valóságos helyi igényekre támaszkodva kapjanak az Alapítványtól kiegészítő támogatást.

Ez az "új" támogatási forma persze csak akkor működik, ha a potenciális résztvevők széles körben tudnak erről a lehetőségről, hiszen a '95-ös és '96-os tapasztalatok is azt mutatják, nincs nagy érdeklődés ezen a téren. Az információhoz való hozzájutás kapcsán maga az információs hálózat is vizsgáljuk, eléri-e és milyen hatékonysággal az érintetteket.

A részprogram teljesen új eleme '96-tól "saját" képzési program beindítása. Az ötlet az ún. "litván" modellre épít, persze elsősorban formájában, hiszen tartalmában nincs más kiindulási lehetőség, mint a hazai tapasztalatok, de főleg az egyre jobban körvonalazódó - hiányok keltette - igények köre.

Az elképzelés kiindulópontja az a feltevés, hogy a vezetőképzés - ehhez szorosan kapcsolódva a szervezetfejlesztés - nem az igazgató magánügye és nem is csak reá tartozó feladat. Ha ez igaz, akkor célszerű a résztvevők körét kibővíteni. Egy-egy intézményt 3 fő képviseli, az igazgató és általa kiválasztott (vagy esetleg a testület által kiválasztott) 2 személy. Nem egyéni felkészülésről, hanem egy kis csoport közös helyzetbe hozásáról van szó. Egy ilyen - jól kiválasztott és együtt működni tudó - társaság már komoly erőt jelenthet az adott intézmény egészében. Nem magányos farkasként jelenik meg a változtatni akaró vezető, hanem egy jól felkészült csapat tagjaként, amely egyébként bizonyos értelemben kontrollja is lehet a vezető tevékenységének nem engedve sem azt, hogy semmi sem változzék, sem pedig azt, hogy megalapozatlan, előkészítetlen irányba mozduljon el a vezető és így az egész iskola is.

A képzés jól körülhatárolható célja az adott intézmény helyi pedagógiai programjának és az ehhez szükséges megvalósítási tervnek az elkészítése. Ezt a munkát minden iskola számára elkerülhetetlen feladattá teszi a NAT, bevezetése az elkövetkező

két év során.

Az egyéves program négy intenzív szakaszból áll. Ez egyrészt háromszor öt napig tartó - bentlakásos - tréning szerű közös munkát jelent. Fontos elvárás, hogy a kiválasztott résztvevők vállalják mindhárom alkalommal a részvételt, hiszen "váltott lovakkal" az egész nem ér semmit. A negyedik szakasz már egy-egy intézményhez közvetlenül kötődve - lehetőleg újból elvonulva az iskolai napi gondoktól - egy tanácsadó közreműködésével a konkrét program elkészítéséről szól.

A programban résztvevők nem pénzügyi támogatást kapnak, hanem pályázataik alapján a részvétel lehetőségét "nyerik el" az Alapítványtól.

Előre nem volt tervezhető az egész program további "élete", hiszen ez alapvetően függ a képzés tartalmától és a résztvevőktől. Azonban az már most is rögzíthető, hogy ha működik a dolog, akkor kell, hogy legyen folytatása is. Ennek egyik változata egy olyan "hálózat" kiépítése, amelynek résztvevői a program sikeres csoportjai és az általuk képviselt intézmények. Ezek az iskolák - most már persze bizonyos források biztosításával is - olyan helyi fejlesztési centrumokká válhatnak, amelyek más iskolák számára - részben mintaként, részben pedig közvetlen segítséget is jelentve - szakmai együttműködő partnerként szélesebb körben elérhetővé tennék a képzés eredményeit. Ez persze nem minden résztvevő számára lehet pálya, így talán nem is szükséges már a jelentkezés pillanatában elkötelezni magunkat ebbe az irányba.

Ez az önálló képzési program mind tartalmát, mind pedig a tényleges költségeit nézve túl nyúlik a részprogram határain így az egész koordinálása, előkészítése az iroda feladata kell, hogy legyen.

Vigyáznunk kell, ez a "saját" képzési program nem jelentheti - nem helyettesítheti - az oktatásügyi vezetés egészét. Ezért is célszerűnek látszik már most eldönteni, hogy a fent leírtak alapján melyek azok a pályázatok, amelyek folytatódhatnak és milyen keretek között és mi az, ami másként kerül megvalósításra '97-ben.

Horn Gábor